

Базелюк В.Г.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ОЦІНЮВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ УМІНЬ КЕРІВНИКІВ ЗНЗ

В статті йдеться про формування та оцінювання дослідницьких умінь керівників загальноосвітніх навчальних закладів в системі післядипломної педагогічної освіти. Розкрито особливості формування дослідницьких умінь.

Ключові слова: дослідницькі уміння, оцінювання дослідницьких умінь, керівник загальноосвітнього навчального закладу, післядипломна педагогічна освіта.

In the article the question is about the features of forming and estimation of research abilities of leaders of secondary school in the system of in-service teacher training institutes. The features of forming of research abilities are exposed.

Сучасна освіта стоїть на порозі глобальних змін, які охоплюють широкий спектр педагогічних проблем, і насамперед - професійну діяльність керівника загальноосвітнього навчального закладу, що обумовлює необхідність підготовки фахівців нової генерації озброєних новітніми управлінськими технологіями. На гостру потребу школи в керівниках нового типу, здатних на науковій основі розв'язувати актуальні освітні завдання, вказують у своїх працях і провідні українські вчені Л. І. Даниленко, Г. В. Єльнікова, Л. М. Калініна, В. І. Маслов, В. К. Мельник, Н. М. Острроверхова та інші.

Дослідження факторів, які викликають потребу керівників застосовувати дослідницькі методи в управлінській діяльності дозволяє констатувати наступне:

- 65% керівників ЗНЗ вважають, що науково-дослідницька діяльність дозволяє актуалізувати самореалізацію та творчій розвиток особистості;
- 57% пов'язують здійснення дослідницької діяльності з можливістю підвищення статусу навчального закладу;
- 24% - з власним професійно-кваліфікаційним зростанням;
- 35% - з можливістю отримати якісно нові знання.

Серед проблем, з якими стикаються керівники під час здійснення дослідницької діяльності були названі такі:

- слабе володіння методологією наукового дослідження (62,5% респондентів);
- велика завантаженість справами, відсутність часу (41%);
- недостатня підготовленість до здійснення дослідницької діяльності в ЗНЗ (66,5%).

Разом з тим удосконалення освітньої практики в першу чергу залежить від результатів діяльності керівників, тому соціальне замовлення суспільства на підготовку керівників, здатних розв'язувати управлінські та освітньо-виховні завдання на основі дослідницького походу є досить актуальним.

Стосовно праць з методології та методів педагогічного дослідження можна зазначити, що вітчизняними і зарубіжними вченими певна робота в цьому напрямі вже виконана. Праці Ю. К. Бабанського, М. І. Грабаря, Г. В. Воробйова, В. Н. Журавльова, В. І. Загвязінського, Т. В. Копніна, В. В. Краєвського, А. І. Піскунова, М. Н. Скаткіна, Я. Скалкової та багатьох інших присвячені саме цим питанням. Проте деякі з них вже морально застаріли, а інші призначені переважно для студентів, аспірантів або фахівців-учених.

Проблеми педагогічних умов і змісту дослідницької підготовки педагога розкриті також в дисертаційних дослідженнях Л. Ф. Авдєєвої, С. П. Арсєнової, Є. І. Барчук, Є. Н. Глубокової, Р. І. Горохової, Г. І. Денісової, В. Н. Намазова, Т. Г. Пронюшкиної, Т. В. Самодурової, П. М. Скворцова, Д. Г. Цхакої та ін. Проте творчо працюючі

керівники ЗНЗ залишаються без необхідної допомоги з боку педагогічної науки. Недослідженими залишаються ряд актуальних питань, пов'язаних з побудовою процесу формування дослідницьких умінь у керівників ЗНЗ: не здійснено теоретичний аналіз дослідницької діяльності як компоненту професійної культури сучасного управлінця, специфіки дослідницької діяльності керівника-практика; не визначено склад і структуру дослідницьких умінь, принципи побудови процесу з їх формування з опорою на інтеграційну взаємодію навчальних дисциплін; адекватні специфіці управлінської підготовки зміст, дидактичні засоби тощо.

Відчутні для нашого часу зміни в характері освіти все більш явно орієнтують її на вільний розвиток людини, високу культуру, творчу ініціативу, самостійність, конкурентоспроможність, мобільність, що вимагає якісно нового підходу до підготовки керівників-професіоналів. Національною доктриною розвитку освіти України в XXI столітті визначено, що основними чинниками подальшого розвитку освіти є єдність освіти і науки, інтенсифікація наукових досліджень, залучення до наукової діяльності педагогічних працівників, поширення науково-дослідницької діяльності в навчальних закладах. Глибоке усвідомлення інноваційних явищ і вміння їх розв'язувати за допомогою неординарних методів неможливе без оволодіння науковим апаратом і логікою наукового процесу, умінь аналізувати й прогнозувати їх подальший розвиток.

Проведені нами дослідження показали, що у керівників ЗНЗ сформовані, головним чином, уміння діяти в знайомій і трохи зміненій ситуації. Значно гірше обстоять справи з розвитком у них умінь діяти в незнайомій ситуації, тобто таких умінь, що забезпечують продуктивну діяльність. За нашими даними близько 75-80% керівників ЗНЗ діють лише за зразком або методом спроб і помилок. Керівники, що володіють уміннями діяти в незнайомій ситуації, складають лише 20-25% від кількості випробовуваних. Тому перед системою післядипломної педагогічної освіти стоїть завдання фактично сформувати дослідницькі уміння в період навчання керівників у системі підвищення кваліфікації.

Визначимо деякі напрямки технологічного забезпечення педагогічного процесу, що є необхідними для формування у керівників ЗНЗ дослідницьких умінь. Перший напрямок пов'язаний з прищепленням умінь і навичок інноваційного психолого-педагогічного проектування. У рамках даного напрямку використовуються як дисципліни, що є в планах підвищення кваліфікації, так і різноманітні спецкурси, факультативи, практикуми з метою вивчення психолого-педагогічних моделей, які надають імпульс розвитку науково-педагогічної діяльності і вирізняються якісною своєрідністю, яскраво вираженим авторським підходом.

Другий напрямок - робота з понятійним апаратом педагогіки, психології, соціології, методології наукових досліджень, оволодіння методами і способами проектування досліджень, педагогічних систем, процесів і ситуацій, що забезпечують якість педагогічного процесу; техніка постановки і проведення педагогічного експерименту, узагальнення та оформлення його результатів.

Третій напрямок передбачає розвиток соціально-педагогічної інтуїції, імпровізації, артистизму, дослідницької рефлексії. Відмітимо, що такі її інтегративні якості, як інтуїція, здатність і готовність до імпровізації, педагогічний артистизм є дуже важливими для керівника, тому що в умовах неповної інформації; варіативності, політичної й економічної нестабільності, дефіциту часу тощо, з метою вирішення управлінських проблем йому всі частіше приходиться висувати гіпотези, програвати різні варіанти дій, швидко й ефективно розв'язувати різноманітні управлінські, педагогічні та соціальні проблеми.

Реалізацію дидактичних принципів забезпечує використання мультимедійних засобів та новітніх інформаційних технологій які дозволяють індивідуалізувати навчання. Сучасні інформаційні технології відкривають слухачам доступ до нетрадиційних джерел

інформації, підвищують ефективність самостійної роботи, відкривають нові можливості для набуття та закріплення різноманітних дослідницьких умінь. Навчальне моделювання з використанням навчально-тренувальних програм допомагає слухачам глибше засвоїти навчальний матеріал, забезпечуючи можливість реалізувати під час навчання принципово нові форми і методи проведення практичних та експериментальних робіт з використанням засобів математичного моделювання явищ та процесів.

З метою формування дослідницьких умінь керівників ЗНЗ нами розроблено спецкурс «Технологія проведення психолого-педагогічного дослідження у школі», який внесено до програми підвищення кваліфікації керівників ЗНЗ на кафедрі менеджменту освіти ЦППО АПН України.

Спецкурс розрахований на 12 годин (лекції, семінарські, практичні і самостійні заняття). Зміст розробленого спецкурсу спрямовано на розширення кола методологічних дисциплін, що сприяють виробленню рефлексивного начала дослідно-експериментальної діяльності. Головними завданнями спецкурсів є: прищеплення навичок самостійного оволодіння слухачами процесом пізнання, засобами і прийомами педагогічного дослідження. Якщо традиційні спецкурси і спецкурси прикладного характеру сприяють загальному інтелектуальному розвитку, розглядають часткові проблеми вузького спрямування, то розроблений нами спецкурс демонструє шлях пізнання дійсності, який веде до тих чи інших практичних висновків.

В результаті навчання слухачі отримують знання про головні принципи дослідницької діяльності, чітко усвідомлюють педагогічні умови, як у середині школи, так і поза нею, що створюють «інноваційне поле», тобто, середовище, яке живить і сприяє здійсненню дослідницької роботи. У процесі занять, на основі нових знань формується діяльнісне ставлення слухачів до отриманої інформації, уміння розробляти гіпотези і завдання дослідження, обирати оптимальний комплекс методів для реалізації поставленої мети, застосовувати науковий апарат дослідження. В процесі навчання вони знайомляться не лише із системою методологічних підходів та розширяють свій науковий кругозір, але й отримують конкретні орієнтири для проведення власного педагогічного дослідження.

Реалізувати поставлені завдання дозволяють також обговорення з керівниками шкіл таких проблем, як: експертиза і впровадження педагогічних проектів; застосування дослідницького підходу в управлінні школою; відбір та застосування методів психолого-педагогічних досліджень; організація й проведення педагогічного моніторингу. Оптимізує процес пошуку перспективних управлінських рішень також спілкування творчо працюючих керівників шкіл.

Технологія організації спецкурсів передбачає наступні форми роботи зі слухачами: лекції, практичні заняття, самостійне вивчення науково-педагогічної літератури, написання творчих робіт слухачами. Кожен слухач є унікальною особистістю, тому технологію навчання в системі спецкурсів ми пов'язуємо з реалізацією особистісно-діяльнісного підходу. Основний акцент в технології навчання робиться на інтерактивні методи дослідницького характеру, що засновані на внутрішній особистісно обумовленій активності слухача. За такої організації навчання актуалізується необхідність в розробці критеріїв сформованості дослідницьких умінь, які розглядаються нами як результат навчання і показник готовності слухачів керівників ЗНЗ до дослідницької діяльності. Дослідницькі уміння керівників ЗНЗ ми розглядаємо як складне педагогічне явище, що характеризується сукупністю трьох функціональних компонентів: мотиваційного, когнітивного та дієво-операційного.

В основі реально існуючої дослідницької діяльності є уміння будувати процес дослідження, який містить діагностику, прогнозування та розробку експериментальної роботи й узагальнення отриманих даних. Необхідною умовою успішного формування дослідницьких умінь є усвідомлення керівником невідповідності досягнутого рівня розвитку вищезазначених умінь. У зв'язку з цим потреба в удосконаленні дослідницьких

умінь набуває для керівника особистісного смислу. Спираючись на аналіз природи досягнень власної управлінської діяльності, відчуваючи потребу в самовдосконаленні, керівник може прогнозувати розвиток власної управлінської компетентності. В нашій моделі мотиваційний компонент обумовлений показниками, що визначають дослідницькі потреби керівника, когнітивний компонент складають показники, що є освітньою основою для формування дослідницьких умінь. Дієво-операційний компонент характеризують показники, що є складовими елементами процесу педагогічного дослідження. Рівень мотиваційного показника визначається шляхом анкетування. Когнітивний компонент оцінюється за результатами зрізів знань по завершенні спецкурсу у формі тестування і співбесіди. Сформованість операційно-дієвого компоненту визначалась за результатами порівняльного аналізу оцінки виконаних слухачами творчих робіт з результатами спостережень за якими кожному слухачеві визначався певний рівень розвитку конкретного вміння за єдиною оцінною шкалою.

Особливе місце відведено також ознайомленню слухачів з різноманітними педагогічними ідеями, концепціями, освітніми системами, їх зіставленню і формуванню на цій основі особистого педагогічного й управлінського кредо.

Практика показує, що формування дослідницьких умінь керівників - складний і багатогранний процес, що залежить від багатьох як об'єктивних так і суб'єктивних умов. Але практична спрямованість спецкурсів, включення наукових методів у процес дослідження, постановка проблемних питань, проведення творчих дискусій - усе це, як показують результати вихідного діагностування, сприяє ефективному формуванню дослідницьких умінь. В результаті розширюється інформаційне поле керівників ЗНЗ, збільшується реальний обсяг їхніх знань у порівнянні з вихідним станом, формуються нові освітні потреби, готовність до самостійної дослідницької діяльності й самоосвіти.

Вміння орієнтуватися в інформаційному просторі, нестандартно вирішувати складні наукові завдання, дозволить керівникам зробити крок від опанування окремих наукових категорій до майбутніх наукових відкриттів, кардинально нових технологій управління, навчання і виховання майбутніх громадян України.

Література

1. Безрукова В. С. Директору об исследовательской деятельности школы. - М: Сентябрь, 2002.-160 с.
2. Загвязинский В. И., Атаханов Р. Методология и методы психолого-педагогического исследования: Учеб. пособие для студ. высш. пед учеб. заведений. - 2-е изд., стер. - М.: Издательский центр «Академия», 2005. - 208 с.
3. Клименюк А. В., Калита А. А., Бережная Э. П. Методология и методика педагогического исследования. Постановка цели и задач исследования: Учеб. пособие - К., 1988.-100 с.
4. Ковальчук В. В., Моїсєєв Л. М. Основи наукових досліджень: Навчальний посібник. - 2-е видання, перероблене і доповнене. - К.: ВД «Професіонал», 2004. - 216 с
5. Організація та методика проведення науково-педагогічних досліджень студентами вищих навчальних закладів / Колектив авторів: М. І. Соловей, Є. С. Спіцин, К. К. Потапенко, З. М. Шалік. - К.: Ленвіт, 2004. - 243 с
6. П'ятницька-Позднякова І. С Основи наукових досліджень у вищій школі: Навчальний посібник. - К.: 2003. - 116 с
7. Скаткин М. Н. Методология и методика педагогических исследований: В помощь начинающему исследователю. - М.: Педагогика, 1986. - 152 с.
8. Цехмістрова Г. С. Основи наукових досліджень. Навчальний посібник. - К.: Видавничий Дім «Слово», 2004. - 240 с
9. Шейко В. М., Кушнарєнко Н. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: Підручник. - 3-тє вид., стер. - К.: Знання-Прес, 2003. - 295 с.